

Цитування:

Даценко В. П. Творча індивідуальність композитора в українському науковому дискурсі. *Вісник Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв* : наук. журнал. 2021. № 1. С. 173-179.

Datsenko V. (2021). Creative individuality of the composer within the Ukrainian scientific discourse. *National Academy of Culture and Arts Management Herald: Science journal*, 1, 173-179 [in Ukrainian].

Даценко Вікторія Петрівна,
викладачка циклової комісії спеціального
фортепіано Житомирського фахового
музичного коледжу ім. В. С. Косенка,
здобувачка Національної академії керівних
кадрів культури і мистецтв
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6755-3786>

ТВОРЧА ІНДИВІДУАЛЬНІСТЬ КОМПОЗИТОРА В УКРАЇНСЬКОМУ НАУКОВОМУ ДИСКУРСІ

Мета дослідження – розкрити зміст основних українських культурологічно-мистецтвознавчих персонологічних концепцій та виділити особистісні детермінанти творчої індивідуальності композитора. **Методологія** дослідження полягає в застосуванні персонологічного підходу та методології культурологічно-мистецтвознавчої регіоніки як базових для характеристики особистісних детермінант творчої індивідуальності композитора, а також аналітичного методу для характеристики наукових концепцій українських вчених у сфері персонології діячів мистецтва. **Наукова новизна** роботи полягає у визначенні в царині культурологічно-мистецтвознавчої персонології особистісних параметрів, які є детермінантами творчої індивідуальності композитора. **Висновки.** В українській культурологічно-мистецтвознавчій персонології найбільш значимими є наукові розробки В. Батанова, Т. Гусарчук, І. Драч, В. Жаркової, О. Коменди, І. Коновалової, Н. Савицької, В. Степурка, С. Тишка, Л. Шаповалової, І. Шестренко. У працях зазначених дослідників закладено підвалини для всебічної характеристики композиторської індивідуальності, які дозволяють створити цілісну концепцію особистісних детермінант творчої індивідуальності, проте в них недостатньо уваги приділено локальному контексту розгортання життєвого сценарію митців. Серед найважливіших детермінант, що формують творчу індивідуальність композитора, зазначено епоху та покоління, до якого належить митець; особливості розгортання його життєвого сценарію; співвідношення екстраверсійного й інтроверсійного векторів у діяльнісному комплексі композитора; індивідуальний музичний стиль, жанрові пріоритети та використання найбільш значимих культурних символів, кодів, архетипів; локус як культурний простір, в якому розгортається життєвий сценарій митця.

Ключові слова: композиторська творчість; творча індивідуальність; особистісні детермінанти; персонологія; український науковий дискурс.

Datsenko Viktoriia, teacher of the cycle commission of the special piano Zhytomyr Musical Professional College named after V. S. Kosenko, the applicant at the National Academy of Culture and Arts Management

Creative individuality of the composer within the Ukrainian scientific discourse

The purpose of the article is to reveal the content of the main Ukrainian culturological and art personological concepts and to identify the personal determinants of the composer's creative personality. **The methodology** is to apply the personological approach and methodology of culturological and art regionalism as basic for characterizing the personal determinants of the composer's creative personality, as well as the analytical method for characterizing scientific concepts of Ukrainian scientists in the field of personal art. **The scientific novelty** of the work lies in the definition of personal parameters in the field of cultural and artistic personology, which are determinants of the composer's creative personality. **Conclusions.** In the Ukrainian culturological and art personology the most significant are the scientific developments of V. Batanov, T. Husarchuk, I. Drach, V. Zharkova, O. Komenda, I. Konovalova, N. Savytska, V. Stepurko, S. Tyshko, L. Shapovalova, I. Shestrenko. The works of these researchers lay the foundations for a comprehensive description of the composer's personality, which allows to create a holistic concept of personal determinants of creative individuality, but they do not pay enough attention to the local context of the life scenario of artists. Among the most important determinants that form the creative individuality of the composer, the epoch and generation to which the artist belongs; features of the deployment of his life scenario; the ratio of extraversion and introversion vectors in the activity complex of the composer; individual musical style, genre priorities and use of the most significant cultural symbols, codes, archetypes; locus as a cultural space in which the life scenario of the artist unfolds are indicated.

Key words: composer creativity; creative individuality; personal determinants; personology; Ukrainian scientific discourse.

Актуальність теми. Композиторська творчість знаходиться у центрі мистецтвознавчих досліджень, і до недавнього часу увага науковців зосереджувалася саме на мистецьких творах, а не фігурі їх творця. Попри те, що композитор продукує художні артефакти, які є серцевиною музичного мистецтва, донедавна він знаходився на периферії наукових досліджень в царині мистецтвознавства, а постать композитора знаходила відображення у працях белетристів (для широкого кола читачів) або істориків (біографія, що заснована на ретельному вивченні документальних джерел). Сучасну мистецтвознавчу науку цікавить вже не лише сам мистецький твір, а і його творець, оскільки останній формує зміст того, що закарбовується в музичних звуках. Тому на початку ХХІ століття ми спостерігаємо посилення інтересу науковців до персоніологічних мистецтвознавчих, зокрема музикознавчих студій, де на перший план виходить фігура композитора, яка розглядається в контексті власної творчості з акцентом на особистісні детермінанти, які знайшли відображення в їх музиці.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. На сьогоднішній день в українській науці розроблено підвалини мистецтвознавчої персоніології, в центрі якої є фігура композитора. У роботах В. Батанова [1], Т. Гусарчук [2], І. Драч [3], В. Жаркової [4], О. Коменди [5], І. Коновалової [6], Н. Савицької [7], В. Степурка [8], С. Тишка [10], Л. Шаповалової [11], І. Шестренко [12] та ін. фігура композитора розглядалася з позиції виявлення її окремих особистісних детермінант, пов'язаних з місцем і часом розгортання творчої діяльності, соціальним середовищем, особливістю психотипу тощо. Однак на сьогоднішній день немає цілісної мистецтвознавчо-культурологічної праці, яка б запропонувала цілісну концепцію творчої індивідуальності композитора та виокремила цілісний комплекс рис, що їх можна було б визначити як його особистісні детермінанти.

Мета статті – розкрити зміст основних українських культурологічно-мистецтвознавчих персоніологічних концепцій та виділити особистісні детермінанти творчої індивідуальності композитора.

Виклад основного матеріалу. Серед праць українських науковців персоніологічного спрямування спочатку виділимо роботи, які

використовують біографічний метод. У дисертації І. Шестренко [12], присвяченій творчості В. Кирейка, перший розділ присвячено теоретичним питанням музичної біографістики, а в інших частинах роботи крізь призму її методологічних засад було окреслено життєвий і творчий шлях В. Кирейка в контексті епохи, в яку творив митець, окреслено жанрово-стильові пріоритети творчості композитора.

Унікальними в українському культурному просторі є наукові роботи С. Тишка, в яких обрано незвичайний для української науки жанр – культурологічний коментар («Мандри Глінки. Коментар до “Записок”»). Перші дві праці науковцем було написано у співтворстві з С. Мамаєвим, третя – з Г. Куколь, четверта робота написана С. Тишком одноосібно [10]. У цій праці дослідник в оригінальний спосіб використав біографічний метод, на основі якого створив своєрідний історико-культурологічний коментар, що мав на меті показати особливості історичного контексту, в якому жив і працював М. Глінка. Ця праця, на нашу думку, може слугувати дороговказом для науковців і щодо форм та прийомів залучення історико-культурологічного інструментарію для розуміння епохи, в якій проходило життя композитора, і увагою до деталей, які є важливими при вивченні біографії й творчості видатних митців.

Сьогодні в українській науці більшість наукових праць персоніологічного спрямування методологія біографічних студій задіяна менше, більшою мірою використовуються методи, розроблені в психології, філософії, соціології, культурології тощо. Ці дослідження умовно можна розділити на два типи: перший передбачає розгляд однієї персоналії, другий – розробку теоретичних питань, присвячених виявленню творчої індивідуальності композитора. Однак найчастіше такого роду роботи поєднують теоретичні і персонілістично-біографічні аспекти.

Дисертація В. Жаркової [4], присвячена особистості та творчості видатного французького композитора Моріса Равеля, які розкриваються через аналіз його музичних текстів та їх комунікативних контекстів. Це дослідження розглядає твори митця в їх хронологічній послідовності (біографічний метод), однак в центрі роботи – з'ясування глибинної сутності внутрішнього світу

композитора, яку він виявляв або як містифікатор приховував у своїх творах.

Контекст для дослідниці є позатекстовим простором, який організовує процес смислоутворення. В. Жаркова виділяє чотири типи контекстів: глобальний, експліцитний, дискурсивний та імпліцитний. Глобальний контекст передбачає розуміння особливостей світосприйняття людей тієї чи іншої епохи, місце мистецтва в культурі того часу, що дозволяє виявити особливості організації тексту, які обумовлені культурно-історичною ситуацією. Експліцитний контекст – це конкретні факти (наприклад, історія виникнення, події особистого життя, рецепція сучасників тощо), які пов'язані з твором композитора, а також інші художні явища, що «резонують» завдяки тексту. Дискурсивний (лінгвістичний) контекст сконцентрований на зв'язку текстових одиниць, тобто на синтаксичному рівні музичного тексту. Імпліцитний контекст є найбільш суб'єктивним, виявляючи психологічні й емоційні характеристики досліджуваного тексту. Імпліцитний контекст «виникає із “відображень” духовної біографії автора тексту, важливих подій його чуттєво-емоційного та інтелектуального життя. Хитке балансування на межі раціонально-зрозумілого та інтуїтивно-передбачуваного вказує на ті смислові потоки, які складають найбільш прихований шар семантики тексту» [4, 7]. Дослідження контекстних зв'язків музичних текстів М. Равеля дозволило дослідниці виявити особливості творчого методу митця та його духовного послання.

Питанням індивідуальності видатного українського композитора Віталія Губаренка присвячена дисертаційна робота І. Драч [3]. Дослідниця розглядає розвиток індивідуальності як динамічний сценарій, який є «специфічним інтегральним утворенням, що здатне спричиняти та корегувати мету, життєві плани, проекти, хоч і відрізняється від них більшою мірою несвідомості. Разом з тим, всі останні імпліцитно включаються у структуру сценарію індивідуальності в потенційних і несвідомих формах» [3, 103]. Динамічний сценарій реалізується в модусах, які, на відміну від атрибута, що є невід'ємною властивістю предмета, є мінливими і характеризують лише певні його стани. І. Драч виділяє п'ять модусів («школа», «комплекс генерації», «Его-рефлексія», «поле ілюзії», «міфосвідомість»), які проходить композиторська індивідуальність протягом життя. При цьому І. Драч наголошує, що

композиторська індивідуальність є цілісністю художнього світу митця, яка виявляється на усіх етапах творчості, актуалізуючись в різних модусах [3, 350]. Динамічна концепція особистості І. Драч, продемонстрована нею на прикладі творчості одного з видатних композиторів сучасності – В. Губаренка, допомагає глибше усвідомити особливості життєтворчості митця. Підхід та типологія, розроблені вченою, стали важливою віхою розробки розуміння композиторської індивідуальності.

Т. Гусарчук у дисертації [2] розглядає питання особистісних детермінант композиторської індивідуальності. Дослідниця зазначає, що підвалинами в розумінні особистісних детермінант митців є поняття особистості та індивідуальності, а наблизитися до розуміння особистісної індивідуальності дозволяє типологічний підхід. Серед найбільш розроблених типологій Т. Гусарчук називає систему темпераментів, систему психологічних типів К.-Г. Юнга, соціонічну теорію, систему акцентуацій темпераментів і характерів К. Леонгарда, систему конституціональних типів, а також теорії, що не мають наукового характеру (астропсихологія, нумерологія) [2, 84].

Дослідниця відповідно до усталеної музикознавчої традиції зазначає, що особистісні детермінанти композитора проявляються передусім в музичній творчості на рівні індивідуалізації музичного стилю, який і є визначником його творчої індивідуальності. Однак індивідуальність композитора виявляється і через «індивідуально-особистісний креатоконтекст, основними компонентами якого є ментальні та вітальні аспекти структури особистості, а саме: специфіка світовідчуття, світоглядні позиції, спрямованість особистості, іманентні пізнавальні та психологічні властивості, а також загальнолюдський та професійний досвід, що включає вплив усіх зовнішніх чинників – виховання у родині, освіти, соціо-історичних умов, безпосереднього кола спілкування, культурного середовища, змісту та умов професійної діяльності, стильових та жанрових детермінант стилю тощо» [2, 37].

Питанням вікових аспектів композиторської життєтворчості присвячене дисертаційне дослідження Н. Савицької [7]. Дослідниця зазначає, що композиторська особистість має свої психофізіологічні властивості (здоров'я, особливості психіки, тип світовідчуття тощо), вона є суб'єктом вікового процесу, що пов'язано зі зміною фаз

життєвого циклу, продуктом соціального середовища, чинником суспільної ситуації (ступінь комунікативності та адаптованості у суспільстві), рефлексивним і психокреативним феноменом, головним персонажем власного життєвого сценарію, творцем індивідуального способу мислення та художнього стилю.

Н. Савицька пропонує власну типологію вікових етапів життєвого циклу та виокремлює основні критерії. Для ранньої вікової фази характерні загострена чутливість, потреба самоствердження, несамостійність художніх рішень, імпровізаційність, еkleктичність та компілятивність, традиційність музичної мови та робота в усталених жанрових моделях, значна кількість незавершених композицій. Зрілий вік відзначений відповідальним ставленням до власної творчої місії, усвідомленням реалій буття, незалежністю мистецької позиції, розвиненістю аналітичної та рефлексивної сфер свідомості, реалістичністю оцінок своєї професійної діяльності, концентрацією духовних сил. Характерними рисами пізнього віку творчості композитора є статус Патріарха, звернення у творчості до історико-культурної та онтологічної проблематики буття, звертання до особистісно значущого минулого та підсумок власного життя, інтегрований тип мислення, досягнення завершеної форми самототожності [7, 11–13]. Також Н. Савицька пропонує власну типологію біографічних сценаріїв, яку використовує для аналізу творчості композиторів.

У підсумку можемо сказати, що розробки Н. Савицької є важливими для розуміння особистісних детермінант композитора, які не є усталеними і розкриваються лише у динаміці. Також зазначена та розроблена дослідницею теза про значимість різниці між фізичним віком та психологічним його сприйняттям митцем є, на нашу думку, одним з важливих показників його індивідуальності, які дозволяють глибше зрозуміти особистісний вимір його художніх інтенцій, а також природу творчості взагалі.

Дисертація Л. Шаповалової розглядає питання рефлексійної свідомості у музичному мистецтві [11]. На її думку, рефлексійна людина – це людина, яка сприймає світ крізь призму своєї свідомості, тобто одночасно і як суб'єкт, і як семіотичний об'єкт. У музиці рефлексія виступає текстом культури, розгортаючись від інтонеми як найменшої одиниці висловлювання до категорій музичного стилю та драматургії. В духовному плані музична рефлексія передбачає вихід на

духовний рівень, до найвищої функції онтодіалога – Богоспілкування [11, 22]. Дослідниця пропонує чотири розуміння рефлексії («історично усталений тип художньої свідомості рефлексійного митця», «інтровертна форма ліричної свідомості музики», «“точка відліку” в ціннісно-світоглядному моделюванні музичної творчості як метафізичного виміру буття людського духу», «модус онтологічного зв'язку людини і Бога»). Завдяки рефлексії стає зрозумілим зв'язок мистецтва і буття як системи, що сполучає в синергетичній єдності людську і божественну енергію, а для митця найвищий – духовний – тип рефлексії стає передумовою онтологічної повноти творчого буття [11, 23–24].

Дослідження Л. Шаповалової щодо рефлексії в музиці є підґрунтям для розвідок інтроверсійності як провідного типу мислення, що притаманний творчому методу митців. Форма саморозгортання індивідуального висловлювання композитора, яку різні дослідники визначають як рефлексивну, медитативну або інтроверсійну, є, на нашу думку, способом вираження внутрішнього Я митця і становлять суть його особистісних детермінант.

Постаті композитора як феномену європейської музичної культури ХХ століття присвячена дисертація І. Коновалової [6]. Композитора дослідниця визначає як *автора музичного*, який є креатором музичної картини світу, який свій індивідуальний духовний та емпіричний досвід передає музичною мовою в оригінальних звукових конструкціях [6, 423]. Композитор як митець є творцем художнього продукту, який виражається через «систему мовно-музичних кодів і знаків, є носієм множинності художніх смислів і передбачає численне відтворення (об'єктивізацію) в “живому” виконавському акті» [6, 424]. І попри те, що кінець ХХ століття ознаменований як «кінець часу композитора», феномен композитора не зникає, а трансформується, збагачується новими рисами, серед яких І. Коновалова як найбільш значимими виділяє універсалізм, концептуалізм, діалогізм, експерименталізм, технологізм [6, 428]. Дослідниця розробляє власну типологію композиторів ХХ століття: «автор авангардний (митець-експериментатор, автор-винахідник); автор модерністський (митець-інтелектуал та майстер-ремісник); автор постмодерний (творець-універсал і митець-аналітик)» [6, 429], доволі детально характеризує кожен з типів.

Відзначимо ще один важливий момент, якого торкається в дисертації І. Коновалова, а саме: погляд на композитора ХХ століття як на універсального діяча. Ці питання в українській науці почали активно розроблятися в останні роки, і підіймаються у дисертаційних роботах В. Батанова [1] та О. Коменди [2], в центрі уваги яких – універсалізм творчої особистості музиканта.

В. Батанов зосереджує увагу на фігурі композитора доби модернізму та постмодернізму, протиставляючи розуміння композиторського універсалізму сучасної доби та романтизму. Дослідник вважає, що в добу романтизму для композиторів була характерна передусім музично-творча (композиція, виконавство), а також художньо-белетристична творчість, тоді як у ХХ столітті доволі частим стає звертання музикантів до теоретико-експериментаторської, організаційно-політичної, проповідницької сфер тощо [1, 12]. Новий тип діяльності автор називає спектральним, оскільки саме таким тип універсальності дозволяє виявити «відповідні рівні інтенсивних і якісно різних проявів компонентів творчої діяльності як цілого» [1, 57]. Таким чином, В. Батанов наголошує на якісно новому розумінні універсальності в добу наукового-технічного прогресу з його дифузиею науково-технічної та художньої сфер, коли традиційне сполучення видів музичної діяльності (композиція, виконавство) розширило простір їх активності, а новим творчим вектором стає «поєднання математичних і музично-творчих методів; музична творчість потрапляє у сферу інтересів представників фізико-математичних й інших точних наук» [1, 25].

Більш широко (відповідно до масштабу дослідження) та фундаментально розглянуто універсалізм творчої особистості у роботі О. Коменди [5], яка не обмежується лише композиторською діяльністю. Дослідниця розробила типологію універсальної творчої особистості музиканта, і її робота, яка на сьогоднішній день підсумовує пошуки українських науковців у царині персонології, є найбільш повною щодо типології творчої діяльності митців.

Дослідниця зазначає, що в ХІХ столітті відбувається реструктурування видів діяльності музиканта, де основними стають композиторська, виконавська, музикознавча, музично-громадська, педагогічна. При цьому виконавство втрачає свої позиції, поступаючись композиції, самостійного значення набувають діяльність музикознавця,

педагога та громадського діяча. За О. Комендою, говорити про універсальну творчу особистість музиканта можна тоді, коли він поєднує не менше трьох видів діяльності, серед яких є провідні та допоміжні, а їх конфігурація на різних стадіях розвитку універсальної особистості визначає її тип. Провідна діяльність, на відміну від допоміжних, відзначається значимістю, масштабністю та цінністю як для митця, так і його сучасників і нащадків. Якщо провідна діяльність є незмінною протягом усього творчого шляху, вона визначає тип універсальної творчої особистості.

О. Коменда виділяє шість типів універсальної творчої особистості музиканта, з яких п'ять (універсал-композитор, універсал-виконавець, універсал-музикознавець, універсал-громадський діяч, універсал-педагог) відзначаються домінуванням однієї провідної діяльності, класичний універсал сполучає всі види діяльності рівною мірою [5, 94–95]. Кожен тип універсальної творчої особистості визначається за провідним типом діяльності, тобто таким, що є основним упродовж усього життя музиканта. Якщо таких видів діяльності не менше трьох, вже можна говорити про класичного універсала. О. Коменда аналізує і діяльність митців, у яких домінує не один тип діяльності, а, наприклад, два, і жоден з них не є повністю реалізованим; такі випадки вона характеризує як межові («на межі типів») [5, 187]. Дослідниця при аналізі окремих персоналій в межах кожного з типів універсальної творчої вибудовує їх діяльнісно-структурні моделі, де унаочнено кожен вид діяльності у їх хронології та взаємозв'язках.

В. Степурко у монографічному дослідженні [8] підіймає питання інтроверсійності мислення митця. На його думку, мистецька інтроверсія як складова музичної творчості виявляється в кількох аспектах: вона заснована на внутрішньому творчому імпульсі як спонтанній дії підсвідомості або надсвідомості митця, пізніше цей імпульс оформлюється в теоретичну систему – поезику; мистецька інтроверсія має чуттєвий характер, за її допомогою створюється символічна художня реальність; при цьому вона не є лише зануренням у внутрішній світ композитора, а є його рефлексією на соціальні процеси як їх авторська оцінка [8, 139]. В. Степурко типологізує композиторську творчість за виявами мистецької інтроверсійності, які базуються на вольових діях, що «йдуть від самовираження та засновані на духовному,

містичному або соціальному рівнях (релігія, віра, філософська концепція, соціокультурне середовище тощо); духовному та інтелектуальному досвіді творчої особистості (генетичний код, освітній рівень, творча майстерня, школа, музичний стиль тощо); зовнішньому впливі соціального, побутового чи фізіологічного змісту (сновидіння, психічна ейфорія, еротичні фантазії, закоханість, трагедія, ненависть, глум тощо)» [8, 140]. Інтроверсійність та екстраверсійність як принципи мислення композитора є, на нашу думку, однією з важливих детермінант творчої особистості митця.

На основі наукового доробку сучасних українських мистецтвознавчих персоніологічних студій ми можемо визначити найважливіші детермінанти, які формують творчу індивідуальність митця. До них належить *епоха* як час розгортання життєвого шляху митця, та *покоління* (генерація), цінності якого він поділяє та відтворює у своїй творчості. Другою детермінантою є *життєвий сценарій* та особливості його розгортання. Об'єктивні та суб'єктивні чинники ходу життєвого сценарію (боротьба до кінця за свої внутрішні ідеали, творчі компроміси у зв'язку з неможливістю змінити життєві обставини тощо) дозволяють зрозуміти особливості творчості того чи іншого періоду творчості. Третьою детермінантою є *співвідношення екстраверсійного та інтроверсійного векторів* у діяльнісному комплексі митця. Протягом життя під впливом життєвих сценаріїв векторність може змінюватися (як у творчості, так і в інших видах діяльності), однак лише у випадках, коли вона не руйнує цілісність життєвого і творчого кредо митця можна говорити про органічність такої видозміни. Четвертою детермінантою є виявлення творчої індивідуальності через *стильові орієнтири, жанрові пріоритети* та звертання до найважливіших *культурних символів, знаків, кодів, архетипів, екзистенціалів*. П'ятою детермінантою є локус у його єдності географічного та соціокультурного чинників як *константа регіонального культурного простору, що формує детермінанти творчої особистості митця*.

Висновки. В українській культурологічно-мистецтвознавчій персоніології найбільш значимими є наукові розробки В. Батанова, Т. Гусарчук, І. Драч, В. Жаркової, О. Коменди, І. Коновалової, Н. Савицької, В. Степурка, С. Тишка, Л. Шаповалової, І. Шестренко. У працях зазначених дослідників закладено

підвалини для всебічної характеристики композиторської індивідуальності, які дозволяють створити цілісну концепцію особистісних детермінант творчої індивідуальності, проте в них недостатньо уваги приділено локальному контексту розгортання життєвого сценарію митців. Серед найважливіших детермінант, що формують творчу індивідуальність композитора, зазначено епоху та покоління, до якого належить митець; особливості розгортання його життєвого сценарію; співвідношення екстраверсійного й інтроверсійного векторів у діяльнісному комплексі композитора; індивідуальний музичний стиль, жанрові пріоритети та використання найбільш значимих культурних символів, кодів, архетипів; локус як культурний простір, в якому розгортається життєвий сценарій митця.

Література

1. Батанов В. Ю. Универсализм композиторской личности в музыкальном искусстве XX – начала XXI ст.: дис. ... канд. искусствоведения: 17.00.03. Одесса, 2016. 203 с.
2. Гусарчук Т. В. Феномен творчої індивідуальності композитора в інтонаційній драматургії духовних творів (на матеріалі українського музичного мистецтва): дис. ... д-ра мистецтвознавства: 17.00.03. Київ, 2018. 533 с.
3. Драч І. С. Аспекти вияву композиторської індивідуальності у сучасній культурі (на матеріалі творчості В. С. Губаренка): дис. ... д-ра мистецтвознавства: 17.00.03. Суми, 2004. 439 с.
4. Жаркова В. Б. Творчість Моріса Равеля: музичні тексти і комунікативний контекст: автореф. дис. ... д-ра мистецтвознавства: 17.00.03. Київ, 2010. 34 с.
5. Коменда О. І. Універсальна творча особистість в українській музичній культурі: дис. ... д-ра мистецтвознавства: 17.00.03. Київ, 2020. 519 с.
6. Коновалова І. Ю. Феномен композитора в європейській музичній культурі XX століття: особистісні та діяльнісні аспекти: дис. ... д-ра мистецтвознавства: 26.00.01. Харків, 2019. 630 с.
7. Савицька Н. В. Вікові аспекти композиторської життєтворчості: автореф. дис. ... д-ра мистецтвознавства: 17.00.03. Київ, 2010. 36 с.
8. Степурко В. І. Мистецька інтроверсія у творчості сучасних українських композиторів: монографія. Київ: НАКККіМ, 2019. 160 с.
9. Степурко В. І. Наративні концепти творчості композитора Михайла Шуха. Мистецтвознавчі записки. 2019. № 36. С. 193-197.
10. Шаповалова Л. В. Музика як аналог особистості: до проблеми рефлексійної свідомості: автореф. дис. ... д-ра мистецтвознавства: 17.00.03. Київ, 2008. 30 с.

11. Тышко С. В. Странствия Глинки. Комментарий к «Запискам». Часть IV. Кавказ. Київ: ЛАТ&К, 2015. 244 с.

12. Шестеренко І. В. Творчість Віталія Кирейка в аспекті біографічних досліджень: автореф. дис. ... канд. мистецтвознавства: 17.00.03. Львів, 2009. 19 с.

References

1. Batanov, V. Yu. (2016). Universalism of a composer personality in the art of music in 20th – early 21st century. Extended abstract of Candidate's thesis. Odesa [in Russian].

2. Husarchuk, T. V. (2018). The phenomenon of creative individuality of a composer in the intonation dramaturgy of spiritual works (on the material of Ukrainian musical art). Doctor's thesis. Kyiv [in Ukrainian].

3. Drach, I. S. (2004). The aspects of revealing the composer's individuality in the modern culture (based on the V. S. Hubarenko's artwork example). Doctor's thesis. Sumy [in Ukrainian].

4. Zharkova, V. B. (2010). Oeuvre of Maurice Ravel: musical texts and communicative context. Extended abstract of Doctor's thesis. Kyiv [in Ukrainian].

5. Komenda, O. I. (2020). Universal creative personality in Ukrainian musical culture. Doctor's thesis. Kyiv [in Ukrainian].

6. Konovalova, I. Yu. (2019). The phenomenon of the composer in the European musical culture of the twentieth century: personal and activity aspects. Doctor's thesis. Kharkiv [in Ukrainian].

7. Savytska, N. V. (2010). Age aspects of composer life and creative work. Extended abstract of Doctor's thesis. Kyiv [in Ukrainian].

8. Stepurko, V. I. (2019). Artistic introversion in the work of modern Ukrainian composers. Kyiv: NAKKKiM [in Ukrainian].

9. Stepurko V. (2019). Narrative concepts of Michail Shukh's oeuvre. *Mystetstvoznavchi zapysky: zb. nauk. prats'*, 36, 193-197 [in Ukrainian].

10. Shapovalova, L. V. (2008). Music as personality analogue: to the problem of reflexion consciousness. Extended abstract of Doctor's thesis. Kyiv [in Ukrainian].

11. Tyshko, S. V. (2015). Glinka's wanderings. Commentary on the «Notes». Part IV. Caucasus. Kyiv: LAT&K [in Russian].

12. Shesterenko, I. V. (2009). Oeuvre of Vitaliy Kyreyko in the biographical research's aspect. Candidate's thesis. Lviv [in Ukrainian].

*Стаття надійшла до редакції 21.07.2020
Отримано після доопрацювання 12.08.2020
Прийнято до друку 17.08.2020*